

דברים שנאמרו בערב לציון פרסום שנים מספרי

28.12.2011

מיכאל סטון

בקש ממני פרופ' קיסטר לומר כמה מילים על דרכי המדעית. לא נוח לי לדבר כל כך הרבה, בגוף ראשון יחיד. מאידך, גם לא נוח לי להציג, כפי שביקש, חדוש כלשהו הנובע מן העבודה שנעשתה בספרים בהם אנחנו דנים הערב. שני הספרים מהווים סכומים של מימדים שונים של עבודה רב-שנתית, ומטבע הדברים, אין האדם עוסק במדע לבדו ובכידוד, אלא הוא יונק ממוריו ומתלמידיו ומחבריו, ואף מכל אלה שקדמו לו במדע. לכן, אוכל לצרף יחד שתי סוגות של הרצאה -- התודה שכל איש מדע ומחקר חייב לכל מוריו, חבריו ותלמידיו, וכן הרטרופסקטיבה, שאפשר אולי למבוגרים יותר בתוכינו.

תחילה, עלי להזכיר את שמות שני שותפי לעריכת הספר על נוח, שבלעדיהם, לא היה הספר עומד לפניכם עתה, שניהם היום בעלי תואר ד"ר די טרי. אין התואר הופך בן-אדם לחוקר, אך יש בו הכרה בהיותו חוקר. אריה עמיחי וורד הילל, שניהם היו חוקרים הרבה לפני שהיו דוקטורים. רציתי ששניהם ידברו הערב, אך הדבר לא התאפשר, ועלי להגיד לכם, כי מקומם כחוקרים סמוך ובטוח. בלי עזרתם ותרומתם הישירה, לא היה הספר קיים. עוזרים לא היו, אך שותפים היו.

יש בספר על נוח מימדים רבים, אל שנים מהם אני מבקש להפנות את תשומת לבכם. אחד נוגע לדרכי במדע, והשני לדרכי בהוראה. ספר זה בא להציג מסורות הנוגעות לנוח השאובות ממגוון

רחב של מקורות, השונים אחד מן השני בזמן, בסוגיהם הספרותיים, במקורם ובמקומם הדתי-חברתי. גיוון זה משקף את תפיסתי כי אי אפשר לנתק חקר מקורות הספרות החיצונית מימי בית שני מהקשרה הדיאכרוני, ואף אסור לנו לראותם בהקשרם הסינכרוני בלבד. היינו, אני עצמי מעוניין לחקור מה שאמרו היהודים בימי הבית שני, או מה אמרו כפרשנות לענין זה או אחר במקרא, אך מעבר לזה, אני מבקש להבין את תולדות הספרות והמסורות שאנחנו מוצאים מן התקופה העתיקה, בתוך גלגוליהן השונים בשפות, בספרויות ובדתות אחרות ובזמנים והקשרים שונים. מחקר כזה עלול לזרות אור לא רק על מסורות מימי הבית אשר אבדו במסירה הישירה (יחסית) מהתקופה ההיא, ועקבותיהן נשמרו בספרויות שונות ומזמנים שונים. חקר השנויים שחלו במסורות והחדושים שהוכנסו אליהן, עשוי לספק לנו מידע היסטורי על התקופות בהן גובשו צורותיהן מאוחרות יותר. במילים אחרות, כַּן צריך ללקט, לנתח ולחשוב על כל פירור של מידע שמקורו יכול להיות מימי הבית השני ומה קרה לו. מחקר זה לא רק לגיטימי -- הוא חובתנו. בתחום זה, אנחנו רחוקים מלמצות מה שנמסר לנו, ובמיוחד את העומד מעבר לגבולות העדות הישירה, כגון מגילות מדבר יהודה או הכתובות היהודיות, וכו'. כאן מחכה הרבה חומר שלא נחקר ושלא מוכר עדיין, במקורות נוצריים, מוסלמיים, גנוסטיים ואחרים. עדות טקסטואלית זו נמסרה בצורה לא שונה במאומה מספר חנוך האתיופי ומספר היובלות, מחזון אברהם ומחזון ברוך.

כדי להגיע למקורות אלו, צריך הכנה פילולוגית נכונה. כך אני מאמין. עלינו להכיר לא רק את לשונות א"י באותה תקופה עתיקה, אלא גם את הלשונות והמסורות הדתיות-חברתיות אשר נשאו את הטכסטים ועיצבום... והשפות אינן תמיד קלות -- למשל גרוזינית, אירית עתיקה, או אפילו ארמנית! ועלינו לדעת דרכי עריכת הטכסט ושיקולי בקורתו, ואף, לעתים, קריאת כתבי היד בהם טכסטים הגיעו לידינו. הרי בושה היא למדע שרק עכשיו מכינים מהדורה מדעית מלאה של ספר

חנוך האתיופִי, החשוב כל כך, העתיק כל כך במקורותיו הארמיים, והקיים בגעז בלבד. מאז עבודותיהם של צ'רלס ודילמן במאה ה־17 ועד עבודתו הנוכחית של לורן סטוקנברוק לא הוכנה מהדורה כזאת. בושה היא כי עד היום אין מהדורה מדעית טובה של ה־"שאלות בבראשית ובשמות" של פילון מאלכסנדריה. בושה היא כי אין לא מהדורות ולא תרגומים משביעי רצון של הדרשות היהודיות הלניסטיות על יונה ושמשון, אשר מהדורות וולגאריות שלהם פורסמו כבר לפני שלש מאות שנה. אלה ספרים יהודיים שלמים מימי הבית השני, ואיך מעיזים לכתוב תולדות המחשבה והדת היהודית באותם ימים בלי להכירם בדיוק כפי שאנו מכירים את יובלות או חזון עזרא. מצב זה מוכיח כי אין אנחנו לוקחים ברצינות מספיקה את המוטל על כל חוקר והסטוריון, והוא לדאוג לאסוף ולתרגם ולחקר את כל המקורות הקשורים לנושא המחקר, ובמקרה המינימלי, את החבורים שחוברו על ידי יהודים באותה העת.

מטרה זו עמדה לפני כל השנים. היא הנחתה אותי בעבודתי והיא הנחתה אותי בהוראתי. הסמינר רב השנים אשר במסגרתו הוכן הספר על נוח, היה הכלי הראשי בידי להשגת מטרה זו. היו לו, למעשה, שני עקרונות מובילים. הראשון, שהוא פתוח לכל שטחי המחקר מן המקרא ועד לימי הביניים. הגבולות המוצבים ע"י המבנה הארגוני ההכרחי של הוראה ומקצועות מדעיים באוניברסיטה, צריכים להיות חדירים במחקר. כמו כן, ברמה מחקרית, ההבדל בין פרופסור ותלמיד אינו מתאים. ההבדל הוא בין חוקר מנוסה לחוקר מתחיל, אם תרצו, בין אומן ובין שוליה. לאור הבנתי זו תמיד פעלתי, והדבר נראה בפרסומים רבים המשותפים לחוקרים צעירים ולי. גילינו יחד, חקרנו יחד, ופרסמנו יחד. ולדעתי, כך הוא החנוך.

שונה הוא הספר השני. ספרים כתבתי על חבורים. ספרים חברתי הכוללים מהדורות של טכסטים

חדשים וישנים. לקראת סוף עבודתי הרגילה באוניברסיטה, חשתי צורך להעלות על נייר כמה מן המחשבות שהיו לי לגבי דרכי המחקר הנהוגים אצלנו, מחשבות על מה שאנחנו עושים כחוקרים. לעיתים קרובות, פקפוקי נגעו לא למחקרים עצמם, אלא לשאלות של מתודה והנחות שהונחו בבסיס המחקר, ואו שלא היו מפורשות במחשבות החוקר, או שלא באו לידי בטוי ברור ומפורש בכתובתו. כך, בראשית הספר דנתי בבעיות העולות כאשר אתה חוקר את המסורת שנעשית נורמטיבית בתרבותך אתה. אין אנו יכולים, כמובן, להוציא את עצמנו מעורנו התרבותי-דתי, אך עלינו להיות כמה שיותר מודעים לקיום אותה נטייה לקראת הנורמטיבי (נטייה שמתבטאת לעתים דווקא בתגובה נגד המסורת הנורמטיבית). במקביל, וניסיתי לדון בזה כמיטב יכולתי, יש נטייה פשטנית לראות את ההיסטוריה כדבר הקיים בפני עצמו, וכנגד נטייה זו, בדור האחרון, לראות את ההיסטוריה כולה כרלאטיביסטית. סממן לגישה הזו הוא הרבה פעמים המילה "נאראטיב". בניגוד לחזירים בספרו של ג'ורג' אורוול "חיות החיות", לא כל הנאראטיבים שווים בערכם. הגשתי כמה מחשבות על הנווט בין שתי האופציות, בין הסכילה של המחשת ההיסטוריה ובין הכריבדיס של סילוק השפוט האינטלקטואלי האנושי מן העבודה ההיסטורית. אם תהיה בלבטי תועלת, אין אני יודע, אך אני בטוח שלא כתבתי "שולחן ערוך" לחוקרים. להתלבטויות אלה ראיתי לנכון להוסיף מחשבות על מימד אחר של עבודתי -- הפתיחות לחוויה הדתית של המחבר ושל המאמין בימי קדם ולהוסיפה לארסנל הכלים שאנו מביאים כדי לנסות להבין את הספרות שנשארה בידינו שרובה ככולה היא דתית. ודבר אחרון, נכנסתי לענינים של מסירת הספרות והמסורות לאורך הדורות, וקבלת הספרות מימי הבית לאורך שנים. מחשבות אלו חיברו יחד ליצור מעין תהיה, אזהרה, וכן אולי סימן דרך שלמדתי אותו במשך שנותי.

עלי להודות למרכז אוריון, למנהלו ועובדיו אשר העניקו לי ולשותפיי את הכבוד של הערב הזה.

ועוד אני מבקש להודות במיוחד לאריאלה אשר התקבלה לעבודה עוד כאשר הייתי פעיל במרכז
ודאגה כל כך לערב זה ועוד להרבה ענינים אחרים שלטובת כולנו. אני מביע כמובן תודתי גם
למרצים הערב שהגישו לנו מטעמים על שולחן המדע והידע

חזקו ואמצו!